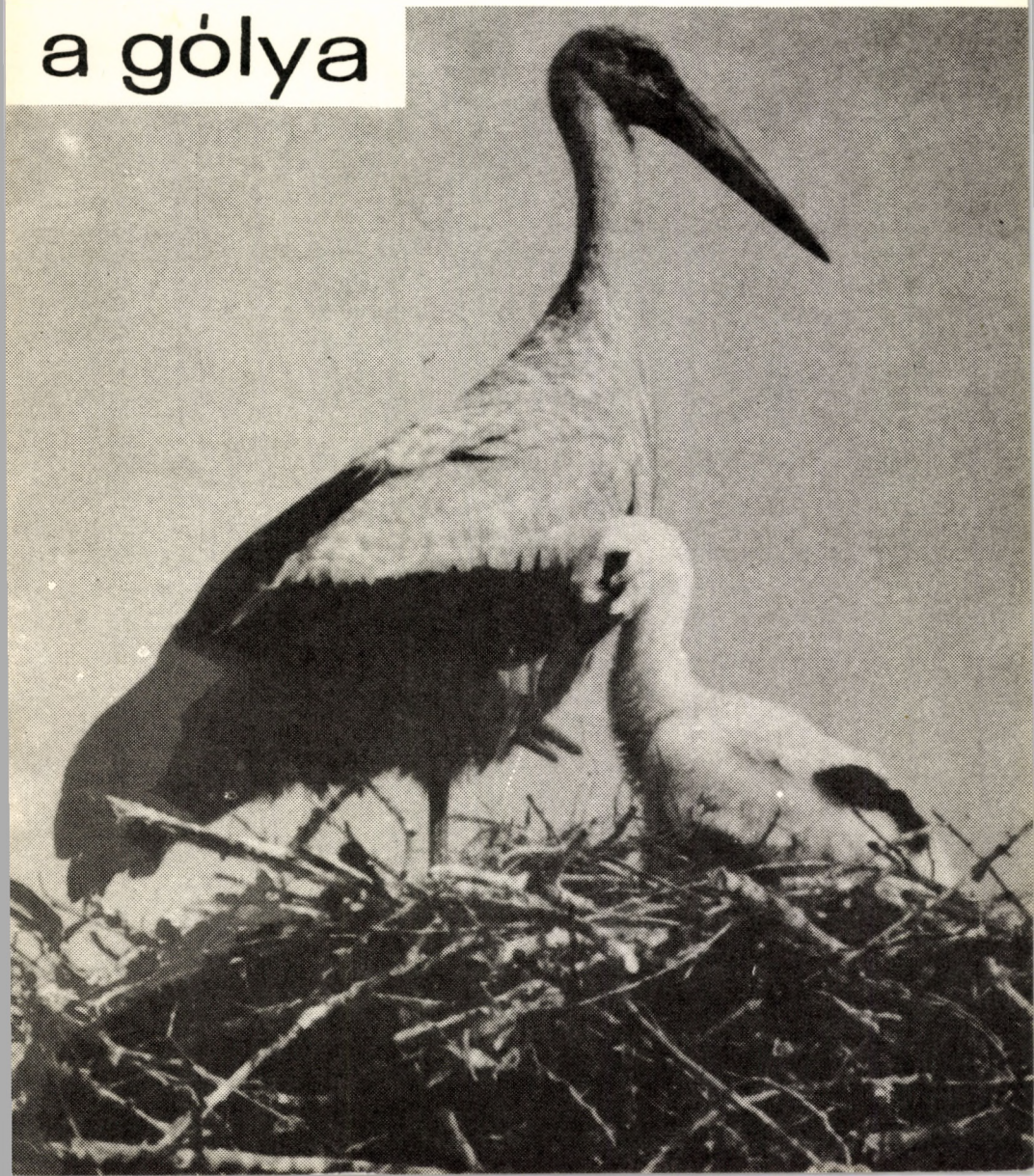

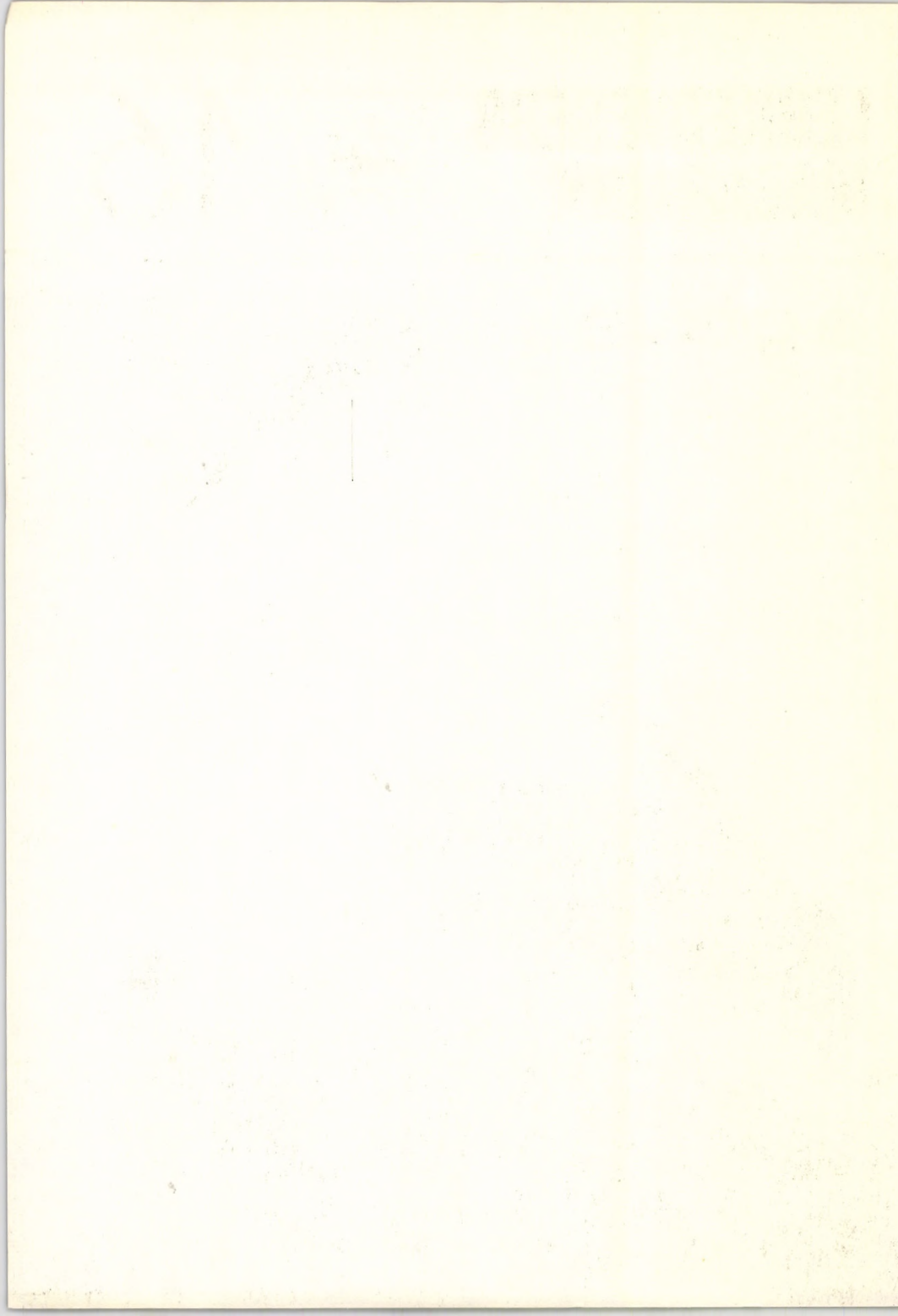
LEGKEDVESEBB MADARAINK

16.

a gólya

LEGKEDVESEBB MADARAINK

16.

a gólya

**Jakab Bélának és Dr. Marián Miklósnak,
a hazai gólyavédelem és gólyakutatás
lelkes apostolainak**

A magyar nép kedves madara?

Mi még úgy tanultuk annak idején az iskolában, hogy a magyar népnek két különösen is kedves madara van, a fecske és a gólya. A fecske címszó alatt az emberi környezetben élő füsti- és molnárfecskét értették és valószínűleg ezért lopta be magát a szívekbe a piros csőrével hangosan kelepelő gólya is. Az emberek örültek a gólyáknak, lesték őket tavasszal, és búcsúztatták ősszel, amikor a már felnőtt fiatalokkal Dél felé indultak. A faluban esemény volt a párok érkezése, és azt hiszem minden gyerek kapásból el tudta sorolni, kinek a portáján költenek gólyák és hány fióka áll a fészekben. A nagy madarak hozzátartoztak a falu mindennapi életéhez és az emberek éppen úgy figyeltek a kelepelésre, mint a déli harangszóra.

Mindez, úgy tűnik, az utóbbi évtizedekben megváltozott. Valószínűleg a fejlődés hozta magával, az erősen felgyorsult élet, hogy már nem jut időnk a madarakra, vagy ha igen, az abban merül ki, hogy kritikus szemmel, nem egyszer kifejezetten rosszindulatúan figyeljük ténykedésüket. Biztosan előfordult régen is, megesik ma is, hogy a gólya kicsibét, kiskacsát emel fel a földről. De az feltétlenül a mai időkre jellemző, hogy rögtön szegény madár fejét követeljük, a legszívesebben talán magunk lőnénk le őket a fészekről. Az emberek felpanaszolják a fészeképítés idején az udvaron okozott kétségtelen szemtelést, amikor a madár addig igazgatja a frissen hozott ágat, míg az végül kicsúszik a csőréből a tetőre és onnan a földre pottyan. De jártam már olyan udvaron is, ahol a gazda az udvaron heverő ágakat mutatta és a gólyákat szidta, de amikor a kerítésen túlra kukkantottam, elképesztő szemétmennyiséget pillantottam meg. Hasonló a helyzet a fecskékkel is, és mind több olyan esetről hallunk, amikor fészkeket, vagy egész molnárfecske telepeket vertek le azért, mert a fiókák, – hogy a fészket tisztán tartsák – azon túlra pötyyentették apró ürüléküket. Hogy a fecskék és a fészkeik is védettek, meg aztán egy kartonlap, vagy deszka felerősítésével nyomban és gyökeresen meg lehetne oldani a problémát, úgy látszik senkinek nem jutott eszébe.

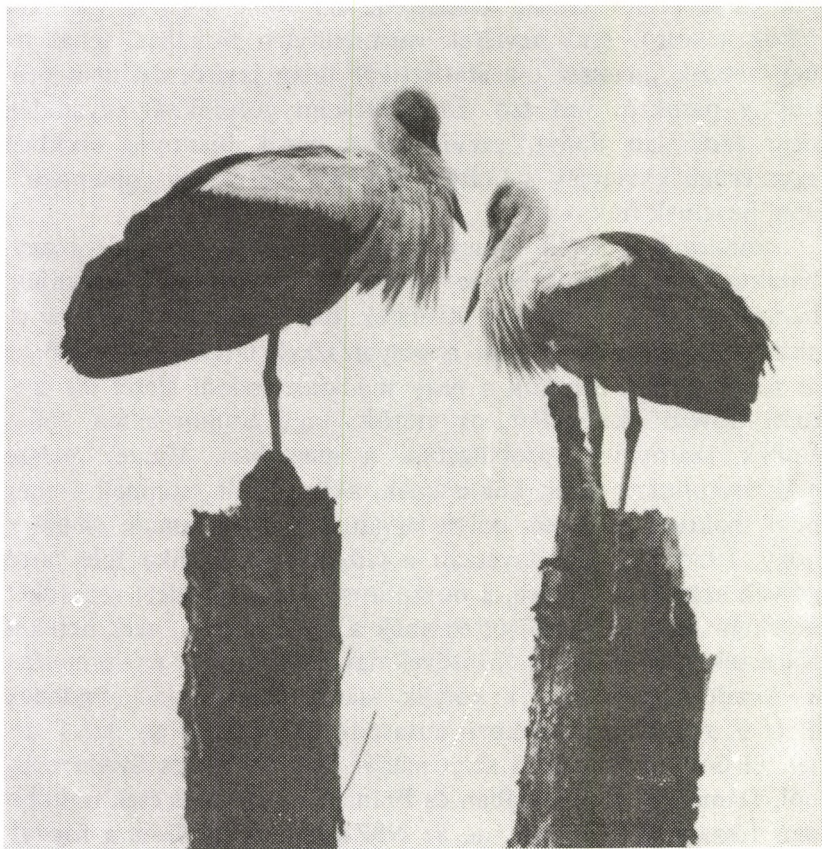
Ha valaki ma kérdezné, nem merném nyugodt lélekkel állítani, hogy a gólya a magyar nép valóban kedves, dédelgetett madara lenne. Vannak ugyan és biztosan nem is kevesen, akik ma is szívükön viselik a piros csőrű madarak sorsát és hajlandók tenni is valamit védelmük érdekében, de az emberek egy része sajnos már ellenségként néz a gólyákra, a többség pedig egyszerűen közömbös. Nem érdeklí a dolog, hiszen csupán egy madárról van szó! Így állunk most, de én a magam részéről nagyon remélem, hogy a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület lelkes aktivistáinak példamutatása előbb-utóbb oda vezet majd, hogy a ma még közömbös emberek is egyre inkább a természet, a madarak, és azon belül a gólya felé fordulnak, sőt talán a ma még haragosok közül is megbékélnek néhányan. Nehogy akkor kapjunk észbe, kezdjük el szeretni és védeni, amikor már késő lesz. A természet, bárhogy nézzük is rohamosan pusztul körülöttünk. Miért kellene ebben szomorú főszerepet játszania éppen a gólyának?

Magyarország – ma még – „gólyanagyhatalom”

Annak ellenére is, hogy a hazai állomány az ötvenes évek óta nagyon megfogyott. 1958-ban még kereken 8000 párt számláltak az országban, öt évvel később, 1963-ban ez a szám már a hatezret sem érte el, 1968-ra 4439-re, 1974-re 4005-re csökkent. Ezt követőleg némi emelkedés tapasztalható (1979: 4774 pár; 1984: 4693 pár), de ez az állomány még mindig csak valamivel több, mint a fele annak, amit 1958-ban számoltak össze. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a felsorolt párok távról sem neveltek valamennyien fiókákat, tehát ha úgy tetszik „passzív”, a statisztikát talán javító, de nem produktív párokról van szó. Ez egyébként gólyáéknál egyáltalán nem szokatlan dolog, vagyis egyes párok bizonyos években egyszerűen kihagyják a költést, abban a szezonban „pihennek”, nem nevelnek fiókákat.

Mindezek ellenére Magyarország még ma is „gólyanagyhatalom”-nak számít és ezt nemcsak a számok bizonyítják, hanem az a sok nyugati, madarak iránt érdeklődő turista is, akik nem győznek betelni a gólyafészkek látványával. Órákon át fényképezik, filmezik a nagy madarak családi életét, az egymást üdvözlő kelepelést, az etetést, vagy amikor a már tollas fiókák szárnyaikat próbálgatják a magasban. Mindez persze csak számunkra tűnik különösnek, akik – hála Istennek – még nem szoktunk el a sok gólya látványától. Mert annak ellenére, hogy 1984 és 1985 tavaszán a Gibraltárnál Afrika felé tartó gólyák számát 27 ezerre, a Boszporusz és Szuez felett repülőket kereken 300 ezerre becsülték azok a szakemberek, akik heteket töltöttek ott, hajnaltól távcsővel figyelték az eget és számolták a vonuló csapatokat, a gólyák száma Európában, mindenek előtt a nyugati országokban katasztrófálisan megfogyott. Teljesen eltűnt például ez a szép madár Belgiumból és Svédországból, Dániában, Hollandiában és Franciaországban is csak mutatóban fészkel néhány pár, de az NSZK-ban is 80 %-os a fogyatkozás.

Nagyobb állományokat már csak Lengyelországban és Közép-Európában, Magyarországon, Csehszlovákiában, ezenkívül Európa keleti tájain, például Észtországban, vagy Lettországon találunk. Fentiek alapján csak csodálkozni lehet azon, hogy a hazai idegenforgalom nem használja ki ezt a természet kínálta lehetőséget és nem hirdeti legalább néhány jól sikerült felvétel segítségével, hogy Magyarországon sok egyéb látnivaló mellett gólyákat, gólyafészkeket is lehet csodálni és persze filmezni, fényképezni.

Nem mindegy, hogy milyen talajon

Ha a gólyapárok országos eloszlását térképre visszük, érdekes eltéréseket találunk. Az egyik területen feltűnően kevés, a másikon jóval több gólya fészkel. Jakab Béla a számlálások eredményeit összevetette az ország talajtani térképével és a következőket állapította meg. A vizet átteresztő talajkörzetekben a gólya jóval ritkábban fészkel. Elsősorban ott költ, ahol különböző hatások (pl. erózió, süllyedés) következtében vízzáró talajréteg alakult ki. A rossz vízháztartású agyagos öntéseken, réti, szikesedő, vagy erősen szikes talajokon találják meg a gólyák igazi otthonukat, ott ahol a tavaszi víz, a hóolvadások és az esők nem „szöknek meg”, hanem megmaradnak kiöntések, vizenyős rétek, tocsogók formájában.

Természetesen sokat jelent a csapadékeloszlás is, de azonos vízmennyiség esetén mindig döntő lehet, hogy az eső és a hó milyen talajra hullott, gyorsan eltűnik-e a föld alatt, vagy legalább ideig-óráig megmarad elősegítve ezzel a környéken élő gólyapárok táplálkozását.

Öt évente gólyaszámlálás!

Ha a gólyákat eredményesen akarjuk védeni, a legfontosabb, hogy pontosan tisztában legyünk a hazai állomány helyzetével. Tudnunk kell hány pár fészkel, hol költenek, hány fiókát nevelnek és még jó néhány ezzel kapcsolatos kérdésre kell feleletet kapnunk. Magyarországon 1958 óta rendszeres, országos méretű felmérés folyik. Dr. Marián Miklós majd később Jakab Béla vállalták a szervezés és feldolgozás nagy munkáját, de igen sokat köszönhetünk a Postavezérgazgatóságnak, rajtuk keresztül az adatgyűjtő kézbesítőknek, a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület tagjainak, erdészeknek, vadászoknak, tanároknak, biológiai szakkörök tagjainak, egyszerű érdeklődőknek, akik valamilyen formában bekapcsolódtak a felmérés munkáiba. A legutóbbi számlálás éppen az elmúlt évben, 1989-ben volt, az eredmények feldolgozása még folyamatban van. Legközelebb 1994-ben kerül sor az újabb „gólyaszámlálásra”, akkor derül ki majd, hogy a közbenső időszakban gólyáink vajon növelték állományukat, vagy újra csökkent a magyar populáció. De addig is, amíg a következő számlálás elérkezik, minden megfigyelés, minden gólyával kapcsolatos adat hasznos lehet a szegedi „gólyaközpont” számára. Kérjük tehát, ha valaki szeretne bekapcsolódni ebbe a szép és hasznos munkába, írjon a következő címre:

Jakab Béla Somogyi Könyvtár Szeged, Dóm tér 1.
Irányítószám: 6720

Nincs más ellensége csak az ember

Sok minden lehet a gólyapusztulás okozója, kezdve a jégveréstől a vonulás idején a csapatokat sújtó nagy viharokig, de ha jól megnézzük, a gólyának csupán egyetlen igazi ellensége van, az ember. Közvetlenül és közvetve, hiszen szerencsére azért viszonylag kevesen vannak azok, akik tudatosan pusztítják ezt a szép madarat. Nálunk legalábbis. Mert azért akadnak olyan országok is, ahol bizony minden évben töltött puskákkal, hegyes nyílvevesszőkkel várják az átvonuló, vagy érkező csapatokat

és ahol úgy állítják ki az elpusztult, felpeckelt gólyákat társaik számára szánt csalogatóul, mint amikor a hajdani nagy hortobágyi libázások idején az első lőtt példányokat peckelték fel jól–rosszul a lőállások körül. Ismeretesek azok a „nyilas” gólyák, amelyeket szerencsésen (vagy szerencsétlenül?) ért a szisszenve repülő, hegyes végű nyílvesző és a mellizmot átfűrő idegen anyaggal a testükben repültek sok ezer kilométert, hogy az ősi fészekre megtérhessenek. Az így kézrekerült madarokról azt is sikerült megtudni, hol töltötték a téli hónapokat, ugyanis a nyílveszők alakja, nagysága és egyéb bélyegei alapján a szakemberek pontosan meg tudták mondani, hogy a madár testéből kiálló vessző, a fekete földréz melyik vidékéről, mely országból származott.

Természetesen nem a gólyák ellen irányul, ha idehaza felszámolnak egy-egy olyan legelőt, mocsaras rétet, ahol a madarak korábban táplálékukat szerezték és a magasfeszültségű vezetékek sem azért épültek, hogy sok száz, vagy ezer golya pusztulását okozzák. Afrikában ugyancsak nem a madarak, hanem a sáskák ellen szórják ki azt a mérget, amelytől a döglődő rovarokon keresztül, megint csak gólyák ezrei hullanak el minden évben. Mégis valamilyen formában mindezen tevékenységek mögött ott állunk mi emberek. Pusztítjuk a gólyákat egyenként, vagy tömegesen, akarva vagy akaratlanul. Ezek után a legkevesebb, amit tehetünk, hogy ahol tudjuk próbáljuk védeni is őket.

Segít a Villamosművek Tröszt

A golya szerencsére élelmes és alkalmazkodóképes madár, ha nem így lenne, valószínűleg már mi is az utolsó pároknál tartanánk. Amikor megfogyatkoztak a régi, hagyományos fészkelési lehetőségek, a gólyák időben váltani tudtak, és a kéményekről, kazlak tetejéről a falu utcáin magukat szinte kínáló villanyoszlopokra költöztek át. A fészekrakás valószínűleg nem ment könnyen, hiszen a drótszálak között rengeteg messziről szállított építőanyag hullott a földre, de a gólyák addig próbálkoztak, míg sikerült az alapot elkészíteni, s erre a tulajdonképpeni fészket megépíteni. Nem is lett volna semmi baj, de a szorgal-

mas madarak többnyire annyira beépítették az oszlop környékét, a drótszálakat, csigákat, stb., hogy a szükségessé váló javításokat, szereléseket csak nagy nehézségek árán lehetett elvégezni. Miután pedig a gólyák egyre gyakrabban választották az oszlopokat és elhatározásuk e tekintetben véglegesnek látszott, valamit sürgősen tenni kellett. Magam is részt vettem azon az első tanácskozáson, ahol a Madártani Intézet, a Magyar Madártani Egyesület és ez esetben legalább annyira illetékes Villamosművek Tröszt képviselői ültek össze az intézet Költő utcai székházának tanácstermében, hogy a problémát és a szükséges teendőket megbeszéljék. Az akkori Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, valamint a Villamosművek Tröszt támogatásával a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület tagjainak aktív közreműködésével ma már ott tartunk, hogy a gólyapárok jelentős része a villanyoszlopokra szerelt úgynevezett fészektartó állványokon építkezik és neveli fiókáit. Az így fészkelő párok száma 1979-ben 1656, 1984-ben 2502 volt. Ezeket az állványokat az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal készítette el és az áramszolgáltató vállalatok szerelői erősítették a helyükre őket. Eleinte természetesen magukat a fészkeket kellett átrakni, ami nem is volt könnyű feladat. A gólyák elköltözése után, az őszi időszakban, gyakran esőben, felázott talajon hatalmas munkagépek emelték át a fészkeket új helyükre,

az e célra felerősített állványokra. Szerencsére a tavasszal visszaérkező madarak minden aggodalmaskodás nélkül elfoglalták új otthonaikat, még talán örültek is neki, hiszen magasabbra kerültek, ahonnan messzebbre elláthattak a tetők felett.

A fészekállvány akció sok pénzbe került és ma sem várhatjuk, hogy ingyen kerüljenek helyükre a majdani fészkeket tartó szerelvények. De az említettek ennek ellenére jelesre vizsgáztak a valóban gyakorlati természetvédelemből. Bizonyították, hogy egy nagy, ha úgy tetszik mammutvállalat is foglalkozat holmi „apró-cseprő” ügyekkel, amilyen a gólyafészkek probléma Magyarországon. És úgy gondolom, hogy az érintett szakemberek az országot járva, az állványokon épült gólyafészkekben és a bennük békésen álldogáló fiókákat látva, jóleső érzéssel gondolnak arra, hogy a gólyamentésben valahol az ő munkájuk is benne van. Ez az együttműködés példamutató lehetne azok számára, akik, ha valami madaras kérdéssel állunk elő, legfeljebb idegesen legyintenek egyet:

– Ugyan kérem, ki ér rá manapság madarakkal foglalkozni?!

Hol fészkelnek a gólyák?

Valamikor a gólyapárok a korabeli falusi házak széles kéményein, nádtetőkön, öreg fákon, szalmakazlakon, stb. építették fészkeiket. A falvak modernizálásával, ami egyformán eredményezte a régi, költésre alkalmas házak eltűnését és az öreg fák kitermelését, megváltoztak a gólyák fészkelési lehetőségei is. Jakab Béla 1988-ban megjelent munkája szerint 1984-ig a gólya korábbi fészkelési helyeinek száma tovább csökkent, (épületeken, nagyrészt kéményeken 31 %, fákon 13 %, kazlakon, templomtornyokon, istállókon, pajtákon, stb. 4 %), ugyanakkor egyes megyékben 60–65 %-ot is eléri azoknak a fészkeknek a száma, amelyeket a madarak villanyoszlopokra építettek. Vannak még ma is úgynevezett „gólyavárosok”, illetve „gólyás községek”, amikor egy-egy helységben viszonylag nagy számú fészkelést tapasztaltak. A fenti munkából említenék néhány adatot: Balmazújváros 27, Dömsöd 25, Egyek 21, Nagyiván 24, Tiszacsege 23, Tiszadada 23, Tiszavasvári 26 gólyapárral szerepelt az 1984-es felmérés alkalmával.

A gólyafészek több mázsá súlyú is lehet

Persze csak azok, amelyek már hosszú évek, akár évtizedek óta szolgálják a felnövekvő gólyanemzedéket. A pár ugyanis minden évben javítgatja, tatarozza otthonát, új ágakat hoznak a rétről, vagy a legelőről és gondosan beépítik a többi közé. Az ágakhoz gyakran földgombócok tapadnak, ezek segítenek összetartani a fészket, de persze jelentősen növelik annak súlyát is. Amikor egy pár új fészket épít, az első évben legfeljebb 80 cm átmérőjű alkotmány sikeredik belőle, de az évek folyamán a fészek lassan, de biztosan „hízik”, terebélyesedik és szerencsés esetben hatalmas fészek válik belőle. Mérték már olyan fészket, amely kereken tíz mázsát nyomott! Magyarországon épült az a rekordnak számító, fán épült gólyafészek, amely kereken két méter széles és két és fél méter magas volt!

A fészek belsejébe finomabb anyagokat, gyökereket, mohát, szénát, szalmaszálakat, nem egyszer papírdarabkákat, vagy nagyobb tollakat hordanak a gondos madarak. A fészekanyagot, a száraz ágakat éppen úgy, mint a béleléshez szükséges részeket, a talajon lépegetve keresgéli össze. Mindkét madár szorgalmasan dolgozik és egy új fészket 8–10 nap alatt elkészítenek. Ahol több gólyapár él egymás közelében, rendszerint csak az egyikük repül fészekanyagért, a másik otthon marad és őrködik. Nem ok nélkül, mert ha a „tulaj” távol van, a szomszéd bizony nem egyszer a dolog könnyebbik részét választja és a már kész fészekből „lop” néhány ágat a sajátjához. A jól őrzött fészekkel persze ilyesmi nem történhet meg, és amikor az éppen soron következő madár egy hosszú ággal a csőrében visszaérkezik a fészekhez, párja boldog kelepeléssel fogadja.

Egyébként otthonukat a gólyák a kotlás idején is építgetik, javítgatják. A rét felől váltásra érkező madár gyakran hoz valamit a csőrében. Először szépen a helyére igazítja, ebben néha kotló párja is segít neki. Ha aztán végeztek a munkával, cserélnek, az újonnan jött ül rá a tojásokra, a másik pedig alaposan megéhezve táplálkozni indul. A párok néha a költési idő kezdetén, máskor annak vége felé egy másik, többnyire nagyon silány pihenő fészket is építenek a közelben. Az éppen szabad gólya azon tölti az éjszakát, napközben fél lábon állva őrködik, viházza az igazi fészek és a fiókák biztonságát.

„Albérlok” a gólyafészekben

Talán nincs is olyan öregebb, terjedelmesebb gólyafészek Magyarországon, ahol legalább néhány veréb ne csiripelne az ágak között. Élelmességüket dicséri, hogy felfedezték ezt a lehetőséget, hiszen ennél jobbat álmukban sem kívánhattak maguknak. A sűrű gallyak között nagyszerűen elfér a kócos verébfészek, a lecsurgó esőlet elvezetik az oldalra kinyúló ágak, de ami a legfontosabb, a hosszú csőrű tulajdonosok jelenléte a biztosíték arra, hogy sem macska, sem bagoly nem tesz kellemtelen látogatást az ott fészkelő verebek otthonában. Így aztán üldögélnek, tolláskodnak a nagy fészek oldalában, mintha csak a terjedelmes madárpalota apró házmesterei lennének. A fekete torkú kanveréb már februárban büszkén csiripel az ágak között. Márciusban ugyan valószínűleg mindig újra és újra megrémülnek a verebek, amikor a gólyák széles szárnyaikkal suhogva, először szállnak a fészekre, de később már ismét békésen csiripelnek a följük magasló piros lábak tövében. Ha a nagy madarak a réten járnak, még a fészek belsejébe is bemerészkednek, biztos távolságról ugyan, de körülugrálják a fiókákat, egyszóval teljesen otthon érzik magukat.

A házi verebeken kívül gyakran fészkelnek a nagyobb gólyafészkek oldalában a rokon mezei verebek, de néha egy–egy barázdabillegető, vagy seregély pár is úgy gondolja, hasznos lehet számukra, ha az erősebbek megnyugtató védelmében nevelhetik fiókáikat. Az irodalomból ismert a gólyafészek oldalában költő vörös vércse és szalakóta is. Egyszer megfigyeltem egy barázdabillegetőt, amely ugyan nem költött a gólyafészekben, de gyakran megjelent ott, hogy eleség után keresgéljen. Sok légy és más rovar nyüzsgött az ételmaradékokon, talán azokra vadászott az élelmes, hosszú farkú madár.

A fiókák csőre még nem piros!

A golyák felváltva ülnek a tojásokon. A kotlási részvétel párok szerint változhat, van ahol a hím, máshol a tojó vállalja a nagyobb munkát, de mindketten részt vesznek benne.

A fiókák valamivel több mint egyhónapi kotlás után patintják meg a tojások héját, szemeik már néhány órával később kinyílnak. Súlyuk az első napon mindössze 65–80 gramm (a kifejlett golya súlya bármilyen különösnek tűnik is a nagysága alapján, átlagosan csupán 3,5 kg). Kezdetben az egyik öreg madár mindig a fészken marad, melengeti és őrzi őket. Egy olyan fészekben, ahonnet valamelyik szülő eltűnt, éhenpusztulhatnak a fiókák. A madár ösztöneiben ugyanis az örökös az előbbrevaló és hiába kérnek kétségbeesetten a kicsinyek, nem megy eleségért, nem eteti meg őket. Körülbelül négyhetesek, amikor a szülők őrzési ösztöne elmúlik, ekkor már egyetlen madár is képes felnevelni őket.

A fiókák csőre még nem olyan szép piros, mint az öreg madaraké! A fészekben lévőké feketés, legfeljebb a hegyi része barna, később a kirepült fiataloknál fokozatosan színeződik barnásra, majd halványpirosra. Így azokban a fészekben, ahol már nagy, anyányi fiókák álldogálnak, mindig könnyen felismerhetjük a szülőket, ugyanis csak nekik van élénk piros csőrük az egész családban. A fészekben maradó öreg madár feladata persze nemcsak az örökösben merül ki. Ha nagyon forrón süt a nap és a fiókák lihegve szenvednek a fészekben, kiterjesztett szárnyaival árnyékolja őket, de az ő feladata az is, hogy az esetleg elpusztult kiscsibát eltávolítsa a fészekből. Ha nagyon apró, néhány napos fiókáról van szó, egyszerűen lenyeli, a nagyobbakat kilöki a fészek peremén túlra, vagy az elnyelési kísérlet közben pottyán a földre.

A szerencsésen felnövekedett fiókák körülbelül két hónapot töltenek a fészekben, mielőtt kirepülnének. Már jóval előtte lebegtetik szárnyaikat, fel-felugranak a levegőbe, próbálgatják, hogyan is kell majd elrugaszkodni a kémény, vagy a villanyoszlop szellős magasságából. A kéményről gyakran kísétnak a háztetőre és ott álldogálnak, láthatóan szörnyen büszkén arra a teljesítményre, amit végeztek. Aztán elkövetkezik a pillanat, amikor

a fiatal madár nagy elhatározással kirúgja maga alól a fészket, ráfekszik a levegőre és szárnyainak először kicsit még bizonytalan, később egyre öntudatosabb, erőteljesebb csapásaival emelkedik feljebb, egyre feljebb. A szülők először mindenhová követik őket és még két-három hétig etetik is a fiatalokat, míg azok teljesen önállókká nem válnak. Mint minden más madárnál, elsőéves korukban a legnagyobb a pusztulási arányuk. Afrikában, illetve Ázsiában kézre került 612 gyűrűs madár közül 55 % elsőéves, fiatal madár volt, a Délnyugat-Németországban és Hollandiában elhullva talált gólyák közül 74 % kelt abban az évben. A hazánkon a nyár végén és ősszel átvonuló fehér gólyák közül mindig jó néhány példány pusztul el úgy, hogy a magasfeszültségű vezetékeknek ütköznek, s ezek a szerencsétlenül járt madarak szinte kizárólag a néhány hete kirepült, tapasztalatlan fiatalok közül kerülnek ki.

Nem csak kígyót és békát!

Általánosan elterjedt nézet, hogy a gólyák kígyókkal és békákkal élnek. Az igazság ezzel szemben az, hogy madarunk tápláléka rendkívül változatos és elsősorban az adott terület, illetve időszak függvénye. Szerepelnek benne természetesen a békák is, de megfogja a vízisiklót, sőt adott esetben a viperát is. Táplálékának zömét azonban egészen más állatok jelentik. Szerepelnek ezek között különböző apró rágcsálók, egerek és pockok, amelyeket részben a tágas legelőkön, részben az eke után járva szed össze, de nagyon sok sáskát is fogyaszt, értelem-szerűen elsősorban a nyár végi és kora őszi időszakban, amikor a legelők szinte mozogni látszanak a rengeteg egyenes szárnyú rovtortól. Ki gondolná, hogy a gólya nagyon sok gilisztát eszik, és amikor néha látszólag elgondolkozva álldogál a legelőn, valójában a föld alatt dolgozó vakondot lesi, s mikor az a földet kifelé tolvá a legközelebb kerül a felszínhez, odavág erős csőrével. Ha a legelőn sétáló gólya bíbicfiókára bukkan, bizony azt is felkapja a földről, egyáltalán nem véletlen tehát, ha az öreg bíbicek jajgatva támadják a költőhelyen megjelenő nagy madarat. Cserebogárjárás idején a gólyák rengeteget elpusztítanak, de egyéb bogarakat, a kiöntésekben békalárvákat, apró halakat is fognak. Hazai vizsgálatok alapján a főtáplálékot az egyenes szárnyú rovarok, illetve különböző bogarak jelentik. Afrikai telelőhelyén a gólyák szinte kizárólag sáskákkal, mindenekelőtt az ott óriási károkat okozó vándorsáskákkal élnek, s nem véletlenül érdemelték ki a bennszülöttektől a „sáskamadár” nevet.

A gólya egyébként a táplálékot nem a csőrében tartva viszi a fészekhez, hanem csak ott öklendezi a fiókák elé. Amit a csőrében szállít, az mindig fészekanyag és miután néha a gyökérdarabokkal együtt rátapadt földrögökkel repül, tévedésekre adhatnak alkalmat. Ilyenkor szoktak felkiáltani azok az emberek, akik nem nagyon szimpatizálnak a gólyákkal:

– Ott viszi a kisnyulat a csőrében!

Előfordulhat természetesen, hogy a réten keresgélő gólya apró nyúlfiókára bukkanva, zsákmányul ejti. De ezzel kapcso-

latban két dolog feltétlenül biztos. Az egyik, hogy a kisnyulat is lenyeli, tehát nem a csőrében tartva repül vele, a másik, hogy ha a hazai mezei nyúl állományt csak a gólyáktól kellene féltetni, akkor sem a nyulaknak sem a vadászoknak nem lenne okuk panaszsra.

Gólyaszokások

Sok mindent lehetne írni a gólyák viselkedéséről, szokásairól, de füzetünk terjedelme ezt nem teszi lehetővé. Ezért csupán néhány ismert, vagy kevésbé ismert adat a nagy madarak magatartásáról.

Gólyáink általában nappali aktivitású madarak, de a költési időben a fészken éjszaka is tevékenykedhetnek. Megfigyelték már párzásukat az éjjeli órákban, néha a fészkek ágait rendezgetik a sötétben, vagy a holdvilág sápadt fényénél, máskor a kotló madár áll fel a tojásokról rövid időre, vagy akár cserélnek is a párok. A párzási aktus egyébként a gólyáknál mindig a fészken megy végbe, de rendszerint a nappali órákban.

A talajon, a legelőn, vagy a nedves réten a gólya komótos, megfontolt léptekkel sétál, felrepülés előtt mindig ugrik néhányat és csak azután emelkedik a levegőbe. Mint a keselyűk, vagy néhány sasfaj, a gólyák meleg időben az évszaktól függetlenül szívesen emelkednek nagy magasságokba, kihasználva a felhajtó meleg áramlatokat és ott órákig köröznek mozdulatlan szárnyakkal. élvezve a súlytalan repülést és a szinte korlátlan kilátást. Nyakigláb madarunk, ki gondolná, uszni is tud. Persze csak akkor, ha nagyon muszály, és nyomban a part felé igyekszik, vagy ha kedvező a szél, akár fel is tud emelkedni a vízről.

Aki figyelte már a gólyákat a fészken, vagy annak közelében, tudja, hogy jóllakottan, sorsukkal elégedetten néha órákig képesek álldogálni, tollászkodni. A párok gyakran egymás tollazatát rendezgetik, „kurkásszák”. A gólya közismert és képeken is gyakran ábrázolt pihenő póza, amikor a madár fél lábon áll, fejét a válltollak közé rejtve, csőrét a felborzolt nyaktollak takarják. Tavasszal általában a hímek érkeznek először a fészkekre. A párok tulajdonképpen nem tartanak össze egész éven át, de miután számukra a fészek a legfontosabb, a legalább egyszer már költött madarak gyakran a következő évben is találkoznak régi otthonukon. Ha viszont a fészkekre érkező hím egy korábban érkezett trónbitorlót talál ott, elkeseredett küzdelem kezdődik, gyakran vér is folyik és nem egyszer előfordult már, hogy valamelyik madár holtan maradt a küzdőtéren.

Mint általában a madaraknál, a fiatal, első alkalommal költéshez érkező gólyák láthatóan nem igyekeznek feltétlenül arra a helyre, ahol kibújtak a tojásból, sőt a gyűrűzéssel alátámasztott adatok szerint nagy távolságokra is áttelepülhetnek. Glutz és Bauer érdekes adatokat közölnek ezzel kapcsolatban Insten-burg tág környékéről, ahol a százalékos értékek a következőképpen alakultak: az először fészkelő gólyák mindössze 8 %-a telepedett meg ugyanabban a községben, a többi megoszlása egyre növekvő sugaru körön belül a következő volt: 10 km 41 %; 25 km 21 %; 50 km 11 %; 100 km 10 %; 500 km 7 %; 600 km 2 %.

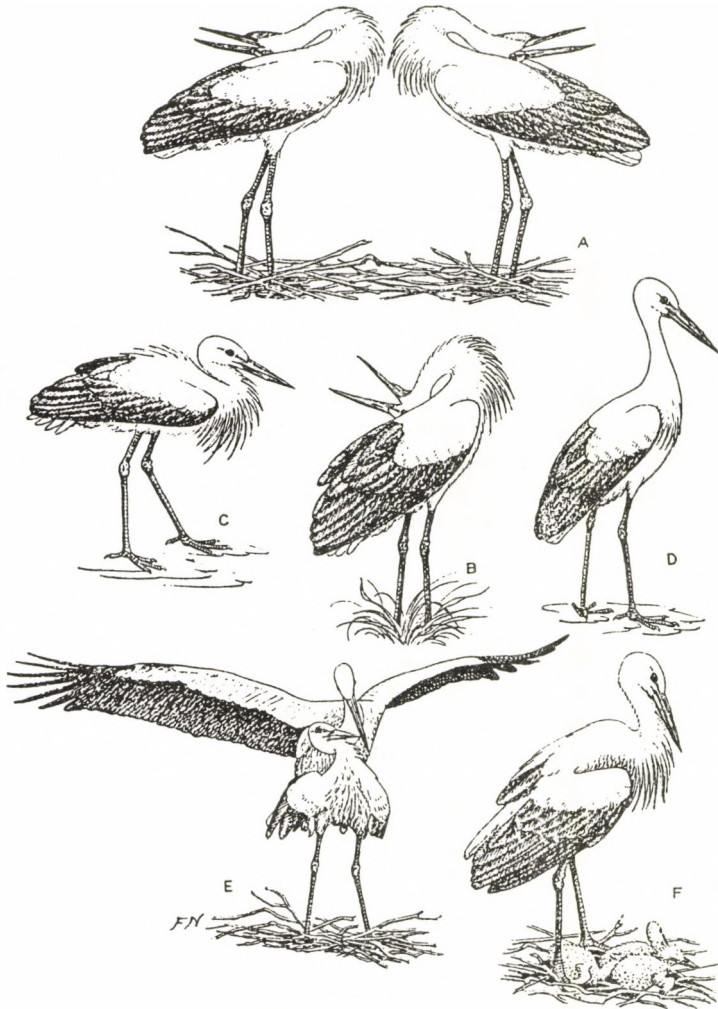
Veszély esetén a fiatal gólyák néha igen érdekesen viselkednek. Kinyújtott nyakkal mozdulatlanul fekszenek, s mintha csak élettelenek lennének, még forgatni is hagyják magukat.

Gyülekezés augusztusban

Augusztusban a fiatal gólyák már kitűnően repülnek, szüelikkkel gyakran órákon át keringenek a falu felett. Olyan magasan, hogy néha csak távcsővel vesszük észre őket. Aztán a családok lassan kisebb–nagyobb csapatokba verődnek és ettől kezdve elvonulásukig együtt látjuk őket a nagy legelőkön, vagy fent a levegőben. A rövid fűben sáskákra vadásznak, pockokat fognak, közben órákon át álldogálnak, tollászkodnak, készülődnek a nagy útra. Ezeket a nagy alföldi legelőket persze felkeresik azok a csapatok is, amelyek északabbról érkeznek és csak átutazóban érintik Magyarországot. De miután éppen olyan piros a csőrük és hosszú a lábuk, mint a mi gólyáinknak, csak logikusan következtetünk akkor, amikor arra gondolunk a hazaiak már elindultak, és helyükre érkeznek az északi vendégek. Szerencsére ezt a feltevést azért konkrét adatok is alátámasztják, azok a szegény fiatal gólyák, amelyek német, vagy lengyel gyűrűvel a lábukon lelték halálukat a magasfeszültségű vezetékeken. Életükben először indultak vándorútra, de már sohasem térhettek vissza abba a távoli kis faluba, ahol nem is olyan régen megpillantották a napvilágot. És sajnos tőlünk valamivel délebbre ugyanezt elmondhatják sok hazai fészekben kelt elsőéves gólyáról is.

Hány évig él a gólya?

Sajnos viszonylag rövid ideig, a legnagyobb részük valamilyen okból kifolyólag már 6 éves kora előtt elpusztul. Pedig a gólyák többnyire csak három, vagy négy éves korukban költenek először (ritkán két évesen is kölhetnek), ezért aztán a hat év a szaporodás szempontjából a valóságban jóval kevesebbet jelent.

A gólya néhány viselkedésformájának ábrázolása Bauer és Glutz 1966 nyomán. A: A kelepelés ceremóniája; B: A kelepelés néha sziszegő hanggal kezdődik; C: Magabiztos testtartás; D: Félénk, bizonytalan testtartás; E: Párzás; F: A fiókákat a szülők védik az erős napsugárzás ellen.

Becslések és persze gyűrűzésekkel alátámasztott valós tények alapján a gólyák átlagos életkora a következőképpen alakul:

1 éves gólya	17 %	6 éves gólya	9 %
2 éves gólya	16 %	7 éves gólya	6 %
3 éves gólya	15 %	8 éves gólya	5 %
4 éves gólya	13 %	9 éves gólya	4 %
5 éves gólya	12 %	10 éves gólya	3 %

A fenti számok természetesen csupán tájékoztató jellegűek, arról beszélnek, hogy gólyáink sajnos nem tartoznak a matuzsálemi életkort megért állatok közé. Kivételek persze azért akadnak. Egy állatkerti példány például 31 évet élt, egy másik a szabadban élve 29 éves korában még 5 fiókát nevelt. Magyar gyűrűs gólya is van, amelyik 19 évig élt. Schüz professzor, a nemzetközi híró gólya szaktekintély táblázatát közöl, ahol egy ideális gólyapopuláció életkor adatait összegezi. Ezek 1000 fiatal madárra vonatkoztatva a következők:

Évek száma	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Gólyák száma	1000	570	390	310	240	200	160	130	105	82
Évek száma	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	
Gólyák száma	60	46	35	24	18	12	8	6	4	

A korai pusztulás okai között sok minden szerepelhet, kezdve a magasfeszültségű vezetékektől az afrikai mérgezéseken át a nyílvevőig és a puskagolyóig, de végső fokon valamennyi ilyen, vagy olyan formában az emberi tevékenységre vezethető vissza. Az esetek egy részében ártatlanok vagyunk a pusztulásukban, hiszen a magasfeszültségű vezetékek nem azért épültek, hogy gólyákat gyilkoljanak (más kérdés, hogy a föld alatt vezetve egyetlen madarat sem pusztítanak el), és Afrikában is csak a sáskákat igyekeznek a méreggel megfékezni. Más esetben viszont tudatos pusztításról van szó, a sörétszemek, vagy a nyílvevők már kilövésük pillanatában rájuk irányultak. Mégis a gólyák és még nagyon sok más állat élete rajtunk áll, vagy bukik, de ha nagyon utánanézzünk, egyelőre minden a költőhelyeken tett védelmi erőfeszítés ellenére sajnos inkább bukik. Egyáltalában nem véletlen, hogy a gólyák száma Európában az utóbbi évtizedekben olyan katasztrófálisan megfogyott.

Évente kétszer tízezer kilométer

„Neked két hazát adott a végzeted. . .” mondja a költő és ha utána számolunk, bizony kiderül, hogy gólyáink valóban csupán az év egyik felét töltik itthon, a másik részében Afrikában időznek, illetve úton vannak. Ha nem nálunk fészkelnének, nem is lenne olyan könnyű eldönteni, hol van az igazi hazájuk tulajdonképpen.

A gólya egyike volt azoknak a madárfajoknak, amelyekkel a dán Mortensen, a madárjelölés feltalálója, annak idején első kísérleteit végezte. Ha az ábrára pillantunk, az ott látható vándorút apró „macskaköveit” azok a gyűrűs gólyák jelentik, amelyek hosszú útjuk során Európa déli felén, Kis-Ázsiában és Afrikában kerültek újra emberkézbe. A sok visszajelentés alapján állt össze a kép és lehetett megrajzolni azt a térképet, amely ma már világosan mutatja egy madárfaj évente ismétlődő, hosszú és küzdelmes vándorútját az őszi fészektől a fekete földrész felé.

A címben említett kétszer tízezer kilométer egyébként csupán egy magyar gólya légvonalban megtett útját jelenti. Hogy valójában mennyit repülnek évente a piros csőrű nagy madarak, legfeljebb akkor tudhatnánk meg, ha sikerülne széles szárnyaik alá apró kilométerórákat erősíteni. Valószínűleg elképesztőek, megdöbbentőek lennének azok a számok, amelyeket a műszerekről a szerencsés visszaérkezés után leolvashatnánk. De a madárgyűrűk arról is árulkodnak, hogy az őszi vonulás nemcsak irányát tekintve különbözik a tavasztól, de sebességében is, ugyanis lényegesen lassabban, kényelmesebben zajlik. A gólyák ráérnek, alkalmas táplálkozóhelyeken hosszabb ideig tartózkodhatnak, élvezik a „semmittevés” örömét, úgy is mondhatnánk, szabadságon vannak. Tavasszal viszont minden másképpen van, a madarakat úzi, hajtja a szaporodási ösztön és naponta az őszinél lényegesen nagyobb távolságokat hagynak maguk mögött. Számítások szerint a tavaszi vonulás körülbelül kétszer olyan gyorsan zajlik, mint az őszi és az észak felé igyekvő gólyák naponta átlagosan mintegy 200 kilométert tesznek meg. Tulajdonképpen a telelőhelyeken sem időznek nagyon soká, éppen csak kifújják magukat és máris fordulnak visszafelé. Dél-Afrikában az

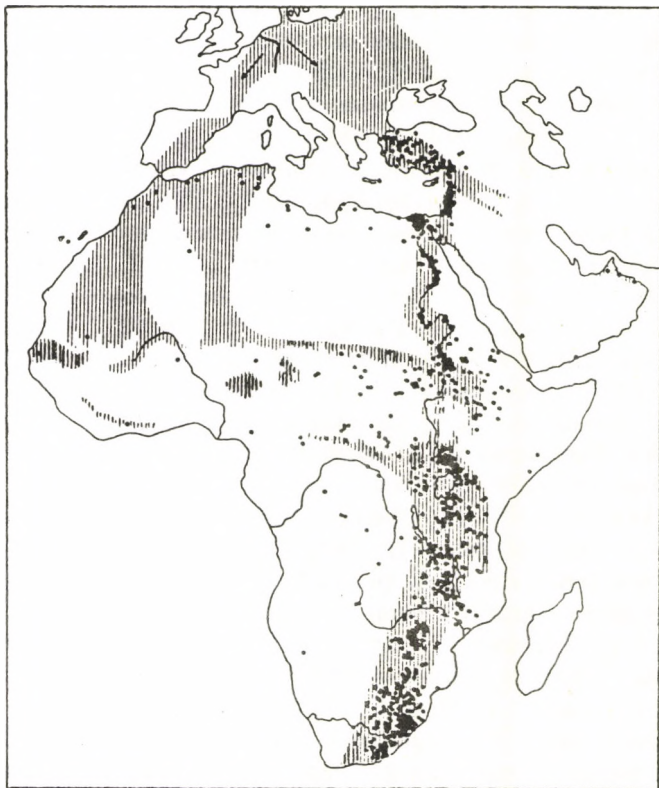
első érkezőket novemberben, illetve decemberben lehet megfigyelni, de ugyanonnét februárban már újra útnak indulnak a csapatok. A fiatal, egyéves madarak egy része, mint azt több mint 60 megkerült német gyűrűs példány bizonyítja, még nem költ, sőt nem is érkezik haza a következő tavaszon. Utközben egyszerűen „lemaradnak” valahol és még Afrikában, vagy Kis-Ázsiában töltik a nyarat, esetleg jócskán megkésvé, a költési időszak derekán érkeznek meg Európába.

Gólyáink elsősorban nem erőteljes szárnycsapásokkal, hanem nagy magasságban keringve, vitorlázva haladnak előre, miközben messzemenően kihasználják a felhajtó légmozgásokat. Vonulásuk éppen ezért viszonylag keskeny sávra terjed ki, azokra a részekre, ahol ilyen áramlatokat találnak. A fekete földrészt két irányból közelítik meg, a nyugat-európaiak Gibraltár felett, Spanyolország érintésével, a közép-európai, egyebek mellett a magyar, ezenkívül a kelet-európai gólyák pedig a Boszporusz felett, Kis-Ázsia, a Szuezi-csatorna és Egyiptom érintésével vitorláznak át Afrikába, ahol a Nílus mentén repülnek tovább dél felé. Ezek az átkelőhelyeken természetesen hatalmas csapatok verődnek össze. A nyugati „kapunál” ugyan Curry-Lindahl adatai szerint „csupán” mintegy 110 ezer gólyával lehet számolni az európai állományok erős megfogyatkozása miatt, de amikor ezek a madarak Afrika földjére Marokkóba érnek, máris csatlakozik hozzájuk százezernyi „bennszülött” gólya, s ezekkel vonulnak tovább Nyugat-Afrika felé. Közülük csak kevesen repülnek át a Kongói medence érintésével Kelet-Afrikába, ahol a Nílus mentén találkozhatnak ott időző társaikkal.

Sokkal nagyobb a tolongás a keleti „kapunál”, ahol hatalmas csapatok verődnek össze. Horberger például beszámol arról, hogy 1951. szeptember 5-én tíz percre tartó megfigyelési idő alatt kb. 20 ezer gólya érkezett a Sínai félsziget felől és tűnt el délnyugat felé a Nílus folyását követve. Negyedórával később újabb, ezúttal „csak” mintegy 4000–10000 példányt számláló csapat érkezett ugyanazon az úton. Egy másik esetben, ugyancsak a Nílus felső folyásánál 74, egyenként mintegy 500–600 példányból álló csapatot figyeltek meg, hozzávetőleg 30 ezer madarat. Ezen a vonulóhelyeken már nagyon korán, augusztus első napjai-

ban nagy létszámú, főleg azévi fiatalokból álló csapatokat észleltek, a tavaszi hazaérkezők előőrsei ugyanott február közepén, március elején tűnnek fel.

Természetesen szó nincs arról, hogy valamennyi európai, köztük magyar gólya egészen Dél-Afrikáig vonul le, de az is biztos, hogy sok más nemzetiségű mellett hazánkban megjelölt madarat is jelentettek már vissza Fokváros közeléből, ami pontosan fedi azt a bizonyos légvonalban mért tízezer kilométert. A gólyák egyébként elszóródnak a Nílus folyása mentén, a környező szavannákon és ott várják be, hogy az a kis belső vekker újra megszólaljon, s az indulást jelezze hazafelé.

Az európai és északnyugat-afrikai gólyák vándorútja. A fekete pontok az 1949-ig közzétett visszajelentéseket mutatják. Sraffozva a költőterületek, a vonulási útvonalak és a téli szállás (Bauer és Glutz, 1966 nyomán).

Gólyák szerte a világon

A gólyafélék közé a különböző földrészekben 17 faj tartozik. Közülük tíz faj telepesen, kisebb–nagyobb kolóniákban fészkel, öten szigorúan távot tartják magukat a többiektől és a párok magányosan élnek, két faj esetében afféle laza társulás tapasztalható, azaz a párok gyakran látótávolságban költenek egymástól, de azért nem olyan közel, hogy kolóniáról beszélhetnénk velük kapcsolatban. Persze tévedés lenne azt hinni, hogy az említett 17 faj, legalábbis alakra, formára a mi jól ismert gólyánkra hasonlít. A legtöbb valóban ilyen, nem tagadhatná le a rokonságot, de már az afrikai marabut látva valószínűleg kevesen kiáltanák el magukat:

– Nini, egy gólya!

A 17 faj hat nemzetséghez tartozik, helyesebben általában így szokták osztályozni őket. A rendszertan tudománya azonban meglehetősen képlékeny és a kutatók még egyáltalán nincsenek valamennyien közös véleményen (nemcsak a gólyákat illetően). Így senki ne lepődjön meg, ha valahol utána néz a dolognak és a felosztás egy kissé eltér az említettől.

Élőhely szerint a 17 faj a következőképpen oszlik meg:

<i>Mycteria americana</i>	Észak-, Közép- és Dél-Amerika
<i>Mycteria cinerea</i>	Délkelet-Ázsia
<i>Mycteria ibis</i>	Trópusi Afrika
<i>Mycteria leucocephala</i>	Trópusi Ázsia
<i>Anastomus oscitans</i>	Dél-Ázsia
<i>Anastomus lamelligerus</i>	Trópusi Afrika és Madagaszkár
<i>Ciconia nigra</i>	Európa, Dél-Afrika
<i>Ciconia abdimii</i>	Afrika
<i>Ciconia episcopus</i>	Afrika és Ázsia
<i>Ciconia maguari</i>	Dél-Amerika
<i>Ciconia ciconia</i>	Eurázsia, Észak-Afrika
<i>Ephippiorhynchus asiaticus</i>	Ázsia, Uj-Guinea, Ausztrália
<i>Ephippiorhynchus senegalensis</i>	Trópusi Afrika
<i>Jabiru mycteria</i>	Mexikó, Közép- és Dél-Amerika
<i>Leptoptilos javanicus</i>	Dél-Ázsia
<i>Leptoptilos dubius</i>	Délkelet-Ázsia
<i>Leptoptilos crumeniferus</i>	Afrika

Európában tehát mindössze két gólyafaj él, a közismert fehér gólya és az ugyanahhoz a nemzetséghez tartozó, de sokkal ritkább, rejtettebb életet élő fekete gólya. Ez a madár nem kötődik az emberhez, sőt fészkelőhelyeit igyekszik lehetőleg úgy megválasztani, hogy minél kevesebb dolga legyen velünk. Szereti a patakokkal, mocsarakkal, esetleg holtágakkal tarkított csendes erdőket, fészket, ha hagyják, több éven át használja. Hazánkban több felé költ, de a legerősebb állomány a Dunántúl déli felén, főképpen a somogyi erdőkben található. A magyar fészkelő populációt kb. 150 párra becsülik, de ha az erdők kitermelése ilyen ütemben folytatódik, nagyon rövid idő alatt rohamosan megfogyatkozásukkal számolhatunk. Egyébként a fekete gólya alakra és nagyságra fehér rokonához nagyon hasonló, az öreg madarak csőre és lábai is pirosak, de csak a melle és a hasoldala fehér, egyébként zöldes fémfényű fekete, vagy inkább feketésbarna. Kicsit távolabbról a rokonság körébe tartoznak még a nálunk ugyancsak fészkelő kanalasgém és batla is.

Kedves Madárbarát!

Ismeretterjesztő füzetünkben legkedvesebb madaraink közül ezúttal a gólyáról ejtettünk néhány szót. Ne feledje azonban, hogy erdeinkben, kertekben, parkokban még sok más madár él. Ha szeretné még jobban megismerni őket, ha szeretné tudni, mit tehetne érdekükben, jöjjön közénk, legyen tagja a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületnek. Legfontosabb célkitűzésünk, hogy minden hazai madárbarátot magunk köré gyűjtsünk. Minél többen vagyunk, annál többet tehetünk madaraink gyakorlati védelme érdekében.

Központi irodánk és postacímünk:
Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
1121 Budapest, Költő u. 21.

**Kérjük, segítse adományaival
a gólyák védelmét**

MADÁRVÉDELMI ALAP

csekk számlaszám:

502-21436

Felelős kiadó: Péchy Tamás

Fotók: Zsoldos Árpád, Szaák Tamás

Felelős kiadó: Péchy Tamás

